حاجی قادری کۆیی

مامۆستاو رابەری نەتەوەی کوردە

لە ژمارەی سێیەم گفتم بە خوێنەرانی هێژای «کاروان» دابوو کە رابەریو مامۆستایەتی حاجی قادر بۆ هەموو نەتەوەی کورد روون بکەمەوە، وەبەڵگەی ئەم بۆچوونەشم لەچەند وێنەیەکی هەڵبەستەکانی خۆی لە دیوانەکەی دەستنیشان بکەم .

ناوبانگی حاجی لەوە دەرچووە کە هەوڵی پێناسینی بدەین، چونکە هەموو کوردێکی خوێندەوارو کوردشوناسێك شتێك دەربارەی حاجی دەزانێ ، ئەوەی لەم وتارەدا دەمەوێ باسی بکەم ئەوەیە : ئایا حاجی قادر شوێنی راستەقینەی لە ناو چ دەستەی ناودارانی نەتەوەی کوردە ؟ هەر شاعیرە ؟ یان پێشەوایەکی شۆڕشگێڕی نەتەوایەتییە ؟ یان موسلحێکی کۆڵ نەدەری نەتەوایەتییە بۆ گەلی کورد ؟ یان رابەرو مامۆستای هەموو نەتەوەی کوردە ؟ یان فەیلەسوفێکی ئەندێشە قووڵو بیر تیژ بووە کە کەینو بەینی ژیانی مرۆڤایەتی لێك دایتەوە لەسەر ئەم زەمینەو گەیشتووتە ئەنجامێکی روونو ئاشکرا دەربارەی باری ژیانی ئادەمیزاد ؟

بێگومان ئەگەر بە چاکی لە بیرو ڕای حاجی قادر وورد بینەوە کە لە ناو ئەوەندە شیعرانەی بە دەستمان گەیشتووە سەر هەڵدەدەن بۆ خوێنەری وریا ، ئەوەمان بۆ ساغ دەبێتەوە کە ئاکارێك لە هەریەك لەو شتانەی باسمان کردن لە شەخسیەتی حاجی قادر هاتووتە جێ ، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا حاجی بە پێشەوا نە ناسراوە ، وخۆشی لافی هەڵگرتنی ئاڵای ئەم ئەرکەی لێ نەداوە ، وە نەبیستراوە کە چ جەماوەرێك لە ژێر فەرمانی ئەودا چ جمو جوولێکیان کردبێ .

وەموسلیحێکی کۆمەڵایەتیش نەبوە ، چونکە لەناو جەرگەی کۆمەڵگای خۆی کە کوردستان خەباتێکی دوورو درێژی نەخستۆتە بەرخۆی کە خەڵکی وولاتەکەی خۆی بێنێتە سەر بیرو رایەکی دیاری کراو بو راستکردنەوەی چەوتیو لابردنی تەگەرەی پێشکەوتنیو چارەسەرکردنی گیرو گرفتی وا کە رێگەی پێشکەوتنی لە کۆمەڵگا گرتووە .

هەروەها حاجی فەیلەسوفێکی خاوەن بیرو رای تایبەتی خۆی نەبووە کە رژێمو سیستەمێکی دیاریکراو بۆ رێکخستنی ژیانی مرۆڤی داهێنابێ . بەڵێ حاجی شاعیر بووە پڕ بە مەعنای ووشەی شاعیر ، لە گەڵ ئەوەشدا ئەگەر بەوەندەی رابوەستین بڵێین حاجی شاعیرەو بەس ئەوا هیچمان دەرحەق حاجی نەگوتەو حاجیمان هەر نەناسیو نە ناساند .

حاجی قادر زەنگی ووشیارکردنەوەی نەتەوەکەی لێداوە بۆ ئەوەی بە ئاگایان بێنێ لەو خەوە دوورو درێژەی کە لە . . کاروانی راپەڕینی گەلانی تری دوواخستوون وەسەرنجیان رابکێشی بۆ دابینکردنی چارەنووسی پاشەرۆژیانو ویستوویەتی دەنگی تیژوبەرزو دڵسۆزی بگەیێنێتە هەموو چینو دانیشتووانی کوردستان بە هەموو پارچەکانیەوە ، کە هەڵو دەرفەت لە کیسی خۆیان نەدەنو چیدی لە نەتەوەو گەلانی جیهان دووا نەکەون .

کەوابێ حاجی قادر پاشی ئەحمەدی خانی رابەری هەستی نەتەوایەتی بۆ نەتەوەی کورد بووە ، بێگومان

هەردووکیان لەو بووارە زۆر پێشی سەردەمی خۆیان کەوتوون، جا یەکی وەکو حاجی ئەگەر لە سەردەمی خۆی بایەخی پێ نەدرابێ لەلایەن هاووولاتیانی لەبەر ئەو هۆیەی سەرەوە ، ئەوا چ هۆیەکی راستو تەواونیە کە لەم چەرخەش کەمتەر خەمی لێ بکرێتو بخرێتە پشتگوێیەوە .

جار جارە ناوی دێتەو هەندێ نووسەر شتی کرژو کاڵی دەربارە دەنووسن کە ئەو قەوارە فراوانەی لە مێژووی کورد شایانی حاجی قادرە بەمەندە پڕ نابێتەوە ئەگەر بێتەو بەراوردی بکەین لە نێوان حاجی قادرو هێندە شاعیرانی تری هاوچەرخمان کە چ بایەخێك بەوان دراوە بە نووسینو لێکۆڵینەوەو کۆڕ بەستنو دەرکردنی ئەمەی تایبەتی لەسەر ژیانیانو بەرهەمیان بۆمان دەردەکەوی کە نووسەرو رووشەنبیرانی کورد بەوەفادار دانانرێن بەرانبەر حاجی قادر ، چونکە حاجی شایستەی ئەوەیە لە قۆناغی ئێستاو پێشووو داهاتو قەت لەبیر نەکرێ وەبێ بەش نەبێت لە لێکۆڵینەوەو باسو روونکردنەوەی بیرو باوەڕی کە دەری بڕیوون بۆ نەتەوەکەیێ باری نیشتمانیان ، جێی سەر سوڕمانە کە هەتا ئێستا بەشێوەیەکی زانستیانە دیوانەکەی چاپ نەکراوە .

من لێرەدا دەمەوێ سەرنجی نووسەران و رۆشنبیرانی کورد رابکێشم بۆ ئەوەی پتر یادی حاجی قادر و ئەوانەی وەکو ئەو رابەرایەتی نەتەوەکەیان کردووە بکەن . بێگومان ئێستاکە گەلەك نوسەر و زانای هەڵکەوتوو دەسەڵاتدارمان هەیە لە مەیدانی لێکۆڵینەوە لەم بابەتانەدا بە تایبەتی ئەم دام و دەزگایە و رێکخراوانەی کە ئێستا بۆ کورد دامەزراوون ، ئێمە هەتاکەی چاومان لە دەستی رۆژهەڵات ناسان بێت ؟.

ئەوەی گەلەك پێویستە روون بکرێتەوە دەربارەی حاجی قادر ، ئەو هۆیانە چین کە کاریان لە هەست و دەروونی کردوە ـ جگە لە بلیمەتی خۆی ـ ؟ ئەگەر فەقێیەتی و گەریدەیی بووبێ ، ئەوا گەلێکی تر فەقێ و گەریدە بونە وەکو ئەو ، ئەگەر چوونە ئەستەنبوڵ و چاوپێکەوتن و بیستنی جم و جوڵ و خەباتی نەتەوەکانی ژێر چەپۆکی عوسمانیان بووبێ بۆ تەکانی خۆ رزگارکردن ، ئەوا گەلێك کوردی تر هەبووینە کە چووینە ئەستەمبووڵ و ئەو کەشمە کەشانەشیان دیتووە و بیستووە .

لە سەردەمی ئەو و پێش ئەو و مەدەشێ ئاستی خوێندەواریشیان لەو بەرزتربێ بۆ چ وەکوو ئەو چ باس و خواسیان نیە لە بواری هەستی نەتەوایەتی و ووشیار کردنەوەی نەتەوەکەیان ، ئەگەر هۆیەکە ئەوە بێ کە تێکەڵاوی و ئاشنایی و دوستایەتی لەگەڵ بنەماڵەی بەدرخانیانەوە ـ هەروەکوو هەندێ نووسەر وای بۆ چوون ـ ئەوەش بێ سەلماندنێکی بە بەڵگەی دەوێ کە هەتا ئێستا کەس ئەو بەڵگانەی دەست نیشان نەکردووە . ئەوانە و شتی تر وەکوو سەر چاوەی ئیلهاماتی شیعرەکانی و ئەو بەرهەمانەی کە لە ناوچوون وەکوو هەندێ مێژوونووس باس دەکەن هەمووی شایانی باس و لێکۆلینەوەن و چاوەڕێی چالاکی نووسەرانی دلسۆز دەکەن .

بەڵێ ! حاجی قادرەکەی مامۆستا مسعود مەلا موحەمەدی بەرێز ئەگەر تەواو بکرابوایە ئەشیا وەڵامی گەلێ لەم پرسیارانەی بۆمان روون بکردبایەوە بەڵام بەداخەوە زروفی تایبەتی ئەم پرۆژە بەنرخەی کاك مەسعودی راگرت .

حاجی قادر وەها دێتە بەر چاووم لە چوونە ناو کێشەی نەتەوایەتی کورد کە فراوانترین نەخشەی کێشابێت لەسەر تابلۆیەکی پان و بەرین زۆر بەووردی هەموو لایەنەکی کێشەی نەتەوایەتی لەسەر ئەم تابلۆیە روون کردبێتەوە ، وا بە قووڵی بۆ رەگ و ریشەی گیر و گرفتەکانی سەرەکی باری نەتەوایەتی کورد رۆیشتووە کە هیچ کەلێن و قوژبنێکی مێژووی رابوردووەکانی و سەردەمی خۆی و دووا رۆژی نەتەوەکەی تێدا فەرامۆش نەکردبێ ، بە تەنها کارێکی وا مەزنی پێك هێناوە ، کە لە سەردەمی ئێستاکە ئەو جۆرە کارانە بە چەندەها لێژنەی پسپۆڕان دەسپێردرێ و کاتێکی زۆر دەخایەنێ چونکە حاجی قادر وانەبێ هەر گیروگرفتی دەست نیشانکردبێ یان وێنەی واقیعی میللەتی کێشابێ و بەس بەڵکو زۆر ژیرانە و هەڵکەوتووانە هۆیە نهێنیەکانیشی دۆزیتەوە و بە شێوەیەکی قووڵ شی کردوونەوە و لە هەموو بارێکی لێی کۆڵیونەوە .

ئەو ئەرکە مەزنەی کە حاجی قادر هاویشتیەتی سەر شانی خۆی بە رووالەت بە رۆژنامە و چاپەمەنی تر بڵاودەکرێتەوە ، لە رێگای دام و دەزگایەکی فراوان لەسەر شێوەی ووتار و راپۆر و نامێلکەی جۆراوجۆر کە بگاتە دەست خوێنەرانی لە هەموو کوردستان ، بەڵام لەبەر ئەوەی حاجی قادر لەسەر دەمی خۆی ئەو توانایەی نەبوە بەو شێوە بەرهەمی خۆی لەم بابەتانە بڵاوبکاتەوە ، بە تایبەتی ئەم بەرهەمە سیاسیەی بێگومان بڵاوبوونەوەی قەدەغەبووە لە کوردستاندا کە لەژێر دەستی رۆم و عەجەمدا بووە لە سەردەمی حاجی قادر .

لەبەر ئەمە حاجی قادر ئەوپەڕی بلیمەتی بەکار هێناوە کە ئەم جۆرە بەرهەمەی بە هەڵبەست بڵاوکردوتەوە و شێوە هەڵبەستێکی ئەوها سووك و سادە و سوواری هەڵبژاردوە کە هەموو کەسێ تێی بگات و زۆر بە ئاسانی لەبەری کەن و لەو

زار بۆ ئەو زارو لەم شار بۆ ئەو شار دەربازبێت .

لەم رووەوە حاجی قادری بلیمەت گەیشتووتە ئەوپەڕی پلەی بەلاغەتی شیعری کە بە « السهل الممتنع » شیعری نەتەوایەتی داڕشتووە ، وەدەرگای ئەم بابەتە شیعرەی بۆ شاعیرانی پاشە خۆی والاکردووەو زۆربەی شاعیرانی نەتەوایەتی پاشی ئەو پەیڕەوی ئەویان کردووەو لەسەر ئەو سەر مەشقەی کە ئەو بۆیانی داداوە رۆیشتوون .

من لێرەدا نامەوێ کارو کردەوەی وانیسبەت بە حاجی بدەم کە لە باری ئەودا نەبووبێ یا بەو خووو رەوشتانەیدا هەڵبلێم کە لێی نە هاتبێتە جێ ، بەڵکو دەمەوێ رانومایی‌و رابەری‌و مامۆستایی حاجی بۆ نەتەوەی کورد دەست نیشان بکەم‌و لەناو هەڵبەستەکانی خودی خۆی بەڵگە بدۆزمەوە هەر وەکوو لە پێشەوە گوترا ئەو هەڵبەستانەی کە بە دەستمان گەیشتووەو بێ‌گومان زۆریش لە هەڵبەستەکانی فەوتاوون پێشی بەدەست نەتەوەکەی بکات هەر وەکوو خۆی دەفەرموێ:ـ

بەیتی من چونکو کەلکیان دەگرێ
لە غەریبی بەبێ کەسی دەمرێ

ئەوەی نرخی خەباتو خەمخۆری حاجی قادر بۆ نەتەوەکەی زۆر بەرز دەکاتەوە وەپایەی بەسەر هەموو خەبات کارانی کورد بالاتر دەکات ئەوەیە کە حاجی ئەو رەنجانەی داوە لە دەرەوەی وولات ئومێدی ئەوەی نەبوە کە چ سودێکی تایبەتی بۆ خۆی لەو هەوڵو تەقەلایەدا دابین بکات نە لە پارەو پوولو پایەوە نە لە ناو دەنگ ، وە نەلەبۆ دابین‌کردنی پاشە رۆژێکی خۆش‌و گەش بۆ ماڵو منداڵانی چونکە ماڵو منداڵی نەبووە وەکوو دەفەرموێ :

هەر منم ئێستا وارسی عیسا
بێ ژنو ماڵو بێ کوڕو مەءوا

وەهەر وەك دەفەرموێ :

حاجی کەسێکە بێ‌کەسی بۆ ئێوە فوڕ دەپێوێ
گوێی لێ دەگرن زەریفە نایکەن بەلا لە خۆتان

وە چاوەڕووانی یارمەتی‌و پاڵ پشتی کەسێ یادەستەیێ لە هاووولاتیانی نەبوە لە گەڵ ئەوەش لەم دوورە وولاتەوە کارەساتێکی وای بەرپا کردووە کە قەت نابڕێتەوە هەتا نەتەوەی کورد مابێ .

حاجی بۆ نەتەوەکەی دەرسی زۆر بە نرخو پڕ مەعنای بە جێ هێشتووە ، بەلام نەتەوەکەی تا چ رادەیەك لە دەرسەکان گەیشتوونو تا چ رادەیەك سوودیان لێ وەرگرتووە ؟ ـ ئایا گیانی حاجی هەتا ئێستا هەر چاوە چاویەتی بۆ ئەوەی بزانێ سوود لەوانەکانی وەردەگیرێ یان حاجی پاش مردنیشی هەر ڕەنجەڕۆ دەبێ وەکو لەژیانی رەنجەڕۆ بوو ؟!

بابەتی دەرسەکانو رانومایی حاجی بۆ نەتەوەکەی گەلەك زۆرن وەهەندێك لە دەرسەکانیش دوو بارەو سێ بارە کراونە ئەوە بە شێوەی جۆراو جۆر،لێرەدا چەند بابەتێك دێ‌نینە پێش چاو بۆ نموونە ئەوانی تر خوێنەر بە تەماشاکردنی دیوانەکەی بە ئاسانی رێیان بۆ دەبات .

کە بیرم لە نووسینی ئەم باسە کردەوە وام دەزانی بە چەند لاپەڕەیەك کۆتایی پێ دێ بەلام کە کەوتمە ناو لێکدانەوەو نووسینی بۆم بە دەرکەوت کە روونکردنەوەی رابەری‌و مامۆستایەتی حاجی قادر بۆ نەتەوەی کورد.گەلەك لەوە فراوانترە کە بە ووتارێك یا بە چەند ووتارێك وازی لێ بهێندری لەبەر ئەوە بەدەست نیشان‌کردنی چەند بابەتێکی دیار لە شیعرەکانی بۆ بەڵگەی مامۆستایەتی ئیکتیفام کردووە ، وە بۆ ئەوەی ببێتە سرنج راکێشەری نووسەرانو رۆشەنبیرانی کورد کە دەسەلاتیان لە لێکۆلینەوەو روونکردنەوە پتر هەیە لە ئەدەب دۆستێکی وەکوو من بۆ تەواوکردنی ئەم ئەرکە پیرۆزە .

حاجی قادر وا دیارە تەمەنی درێژی بە هەموو توواناو بلیمەتی تەرخان‌کردووەبۆ دەست نیشان‌کردنو چارەسەرکردنی ئێش‌و ئازارو دەردی نەتەوەکەی تا رادەیەك کە لە میحرابی پەرستگاهدا کە ستایش‌و نزامی بەرز دەکاتەوە بۆ بارەگای پەروەردیگار دەیەوێ لەو کاتەش دەسکەوتێ بۆ نەتەوەکەی پێك بێنێ وەکوو دەفەرموێ :

مەعلوومە بۆیە حاجی مەدحت دەکا بە کوردی
تاکەس نەلێ بە کوردی نەکراوە مەدحی باری

بابەتی یەکەم :

حاجی ئەوەمان پێ دەسەلمێنێ کە مامۆستاو رابەرێکی خەمخۆری کورد بووە ، ژیانی خۆی بە تەواوی بۆ ئاگادارکردنەوەی نەتەوەکەی تەرخان‌کردووە وەکوو دەلێ :

لە ئادەم بگرە تا دەورانی ئێستا
یەکی وەك حاجی لەو خاکە هەلستا ؟

که غەمخۆری بکا بۆ میللەتی خۆی
لە بەینی کوردەکانو شێخی بێ پۆی

■ ❋ ■

بەسیە حاجی ، دوو سەد هەزار دەفعە
پێم گوتی ئەم قسانە بێ نەفعە

باوکە هەر چۆنی توو دەڵێی وایە
تێ دەگەم ئەم قسانە خۆڕایە

قوڕی کام جێگە بکەم بەسەرما
ئەمە لێم بوەتە عیللەتی سەودا

بە قسەی چاکە دەستیان دەگرم
تەرکی ناکەم هەتا دەمرم

ـ وەکوو دەفەرموێ :

وەکوو خەمسەی نیزامیو گەنجە
کە لەلای خەڵکی کیمیاو گەنجە

یا وەکوو بەیتی شیرنو فەرهاد
بەیتی حاجی لە بەرکرایە بەیاد

ئێستە میللەت دەبوونە ساحب جاە
یا نە هاوتای ئەولیائو الله

حاجی لەسەر ئەو بیرو باوەڕە بووە پاشی هەوڵو
ەنەللایەکی زۆری داوە بۆ ووشیارکردنەوەی نەتەوەکەی کە
ڕەحمەتە لە سەردەمی‌دا گەلی کورد تێ‌ی بگەن کە حاجی قادر
ج رۆڵێکیان بۆ دەگێڕی لەبەر نزمی پلەی هەستی نەتەوایەتی‌و
ێری باری رۆشنبیری‌یان کە دەفەرموێ :

کێ دەڵێ ؟ کوردەکان بە ئیدراکن
بەسە ئەم نەقسە گوێ لەمن ناکەن

لە قسەی سافی من خەلەل دەگرن
واهیمەی شێخەکان لە دڵ دەگرن

یان دەفەرموێ :

بەیتی من چونکو کەڵکیان دەگرێ
لە غەریبی بەبێ کەسی دەمرێ

تا لە ژێر باری رۆمیان نەمرن
ڕەحمەتە قەدری بەیتی من بگرن

وە دفەرموێ :

ئاخری رۆژێکیش دێ وەعدی
خەفەتم بۆ بخۆن وەکو سەعدی

قازیی نەسرو موفتی‌می نازیم
تێ‌دەگەن تا مودەرریسو عالیم

بۆتە سیحەی زمانی کوردانە
شیعرەکانم دەلیلو بورهانە

یەعنی تا ماوە شاعیری غەڕرا
عالیمو عامی داخی بۆ ناخوا

لاکین ئەو ساعەتەی بەرەحمەت چوو
قوڕ دەپێون دەڵێن چ حیکمەت‌بوو ؟

پەشمە حاجی وەکوو جاران
ببرەوە سەر حیکایەتی کوردان

ئەو ئاگاداریەی کە حاجی هەیبووە لە باری کەین‌و بەینی نەتەوەکانو دەوڵەتەکان وای لێ‌کردووە کە هەرگیز باری نەتەوایەتی کورد جینگڵە بخواتن لە ناو هەستو بیرو هۆشی وەکوو دەڵێ :

دەفەرموی ئەم عەزابە بۆ چ دەکێشی
چ مەلزومە ئەگەر چاووت نەیێشی

قوڕی کوێ کەم بەسەرخۆما لە غیرەت
خەوم نایێ لە داخی موڵکو میللەت

ئەگەر وەك من خەبەردار بن لە دەوڵەت
لە حەیفا خۆ دەخنکێنن بەبێ پەت

دووازدە ملیۆنە کورد نفووسی
بە قسەی ئەهلی تەخمینی کە نووسی

ئەوەی لێرە سرنج زۆر بە توندی رادەکێشێ ئەو سەر ژمارەیەیە کە حاجی بۆ نەتەوەی کوردی دۆزیبتەوە کە گەیشتووەتە دووازدە ملیۆن چونکە ئەوانەی لەبەر کوردان دەنووسن ئەو هەتا نەوەد ساڵانەی دووای حاجی قادر چ لە بێگانانی ئاوروپایی یا بێگانانی رۆژهەڵاتی یا لە کوردان بە ڕەحمەت ئەم ژمارەیان لە قەڵەم داوە بۆ نفووسی کوردان ، کە

چی ئێستا هەموو نەتەوەکانی سەر رووی زەمین لە وکاتی ئێستا سەر ژمارەیان دوو چەندان‌و سێ چەندان بووە ، بەس ژمارەی کورد نەبێ ئەگەر لەکورتی نەدابێ ئەوا زیادی نەکردووە وەکوو بڵێی نەتەوەکە بە تێکڕایی لە زاووزێ سست بووبێ ، بەراستی ئەمە جێگەی سەرسوڕمانە یا گومانە ..

بابەتی دووەم :

حاجی بە نەتەوەکەی‌دا هەڵ دەڵێ‌و خووو رەوشت‌و ئاکاری بەرزو پەسندیان کە وەکوو سروشتێکی چەسپاوە لە ناویان وەبیریان دێنێتەوە بۆ ئەوەی وورەیان بەتین‌و بەرز کاتەوەو باوەڕو متمانیان بە هێزو توانای خۆیان پتەو بکات ، وەکوو دەفەرموێ :

خۆ دەزانن سولالەی ئەکراد
لێرەوە بگرە تا دەگاتە قووباد

هەموو زاناو هوونەروەرو میرن
زیرەک‌و ژیرو ئەهلی تەدبیرن

دان‌و بەخشینیان لەلا باوە
خوێنی مەیدانیان لەلا ئاوە

لە شەجاعەت هەموو وەکوو رۆستەم
لەسەخاوەت هەموو وەکوو حاتەم

یا وەکوو دەفەرموێ :

لە گاوان‌و شووانی کوردەکان یەك
بەسە بۆ لەشکری سەد کەرە دوولەك

بە فیدای شووانتان حاتەمی تەی
بە قوربانی سەپانتان ئالی بەرمەك

مریشکی ئێوە سەیادی شەهێنە
لەکن عەنقا فرووجە حاجی لەکلەك

شوانی مێگەلی ئێوە لەشەڕدا
وەکوو قەسسابە دوژمنی مێگەلی شەك

حاجی وای لێك داینەوە کە گەلی کورد کۆنترین نەتەوەیە لە کوردستانیدا جی‌نشین بووینەو زۆر نەتەوەیان لێ وەپاش کەوتووەو بەولاو بەولای ئەم جیهانە پرژوو بڵاوبوینەوەو نەتەوەی تایبەتیان لێ دورست بوە ئەمەش بۆ سەلماندنی ئەوەیە کە کورد خاوەنی کۆنترین مێژووە وەکوو دەفەرموێ :

ئەو رۆژە بە ئەمری حەیی مەننان
ئەو عالەمە پاکی بووە تۆنان

تاقێکی نەما لە جینسەینی زی رۆح
غەیری ئەوەی هاتە کەشتیی نوح

ئەو رۆژە گەیشتە وەختی مەعهوود
وەستاوە لەسەر چیایەکەی جوود

هەرسێ کوڕی کردیانە مەسکەن
ئەو جێ‌و مەکانە میسلی گولشەن

ئێستا کە جەزیرە بێ موحابا
مەعموورەیی ئەووەلە لە دونیا

ئەولادی سەحیحیان بە بورهان
کوردن لە شوێنی جەددی خۆیان

سوکانی بیلادی روبعی مەسکوون
سەر پاکی لەمانە مونشەعیب بوون

بێ تەفرەقە بوون موتیع‌و هەم دەنگ
هەم مەشرەب‌و هاو لیباس‌و هەم رەنگ

ئایین‌و مەزاهیب‌و رەسائیلی
واکردیە فیرقەو قەبائیلی

ئەو بۆچوونەی حاجی قادر باوەڕێکی ئایینی سەرەکیە لە ناو یەزیدیان لە نامەپیرۆزەکانیان وا دەزانن یەکەمجار لەسەر ڕوی زەوی کوردستان ئاوەدان بووە وە لە پێش دووازدە هەزار سالی بۆ یەکەمجار (وەحی) لە لایەن خوای گەورە بۆ مەلەکا تاووس بەزمانی کوردی هاتووتە خوارێ .

بابەتی سێیەم :

حاجی قادر بە لێکۆلینەوە بۆی روون بویتەوە کە بەردی بناغەی قەڵای کەسایەتی نەتەوە ، زمانە ، وە هەموو دەسکەوت‌و بەرهەمی نەتەوە بەزمان دەپارێزرێ لە مەینەتی لە ناو چوون‌و شوێنەوار کوربوونەوە ، بۆیە بایەخێکی گرنگ‌و تایبەتی بە زمان زیندوکردنەوەو گەشەپێدانی داوە وەکوو دەفەرموێ :

هەر کوردە لە بەینی کوللی میللەت
بێ بەهرەیە لە خوێندن‌و کیتایەت

بێگانەیە لە تەرجەمەی زمانی
ئەسراری کتێبی خەڵکی دەزانی

یەکسەر عولەما درشتو ووردی
نەیخوێندووە دوو حەرفی کوردی

ئوستادی خەتن لە ئەم سێ زمانە
وەك دێ لە زمانی خۆی بێگانە

ساحیب کتێبو پەیامە هەر کەس
ئێمە نەبێ بوینە قەومی چەرکەس

خۆ مؤمنین ئێمە نە روسیین
بۆ چ کوفرە زمانمان بنووسین

میللەتی بێکتێبو نووسین
غەیری کوردان نییە لە رووی زەمین

وە دەفەرموێ :

کتێبو دەفتەرو تاریخو کاغەز
گەر بە کوردی بنووسرایە زەمانی

مەلاو زاناو پیرو پادشامان
هەتا مەحشەر دەما ناوو نیشانی

وە دەفەرموێ :

کوردی ئاخر چیە عەیبی
هەر کەلامی حەقە نیە عەیبی

لەفزی کوردی ، بلاو نەبوو گردبوو
والە مابەینی ئێمەدا تێ چوو

لە فەساحەت بلا موعەررابێ
چ قییامەت بە ئەرمنیش نابێ

یا لەگەڵ فارسی چ فەرقیی هەیە
بۆ چی ئەو راستە ئەم کەمیە

باوجوودی ئەگەر بکەی دیققەت
تێ دەگەی کام لە کامیە سیرقەت

چونکە ئێمە قەدیم ترین لەوان
بە تەواریخی حوملەیی ئەدیان

یەك لە بڕیارەکانی کۆنگرە فراوانەکەی رۆژهەڵاتناسەکان
ئێراندا ساڵی 1968 ئەوەبوو : کە نژادی کورد لە فارسی
ونترە .

بابەتی چوارەم :

حاجی قادر خەباتو پێشکەوتنی میللەتان بە وێنە دێنێتەوە بۆ بزواندنی غیرەتو هەستی نەتەوایەتی بۆ ئەوەی کورد چاو لەو نەتەوانە بکەن بۆ وەدەست هێنانی چارەنووسی باشەرۆژی خۆیانو جەڵەوی ئەندێشەیان رادەکێشێ بۆ ئەو راپەڕینەو پێشکەوتنەی کە لە ئاوروپا رووی داوەو دەڵێ :

بنوارە سەعیو غیرەت ئێستا لەناو ئاوروپا
خۆیان خەزینە دارن ، خۆیان تەبیبو سولتان

بولفارو سێربو یۆنان، هەم ئەردنیو قەرەتاخ
هەرپێنجیان بە ئەژمار نابن بە قەددی بابان

یا دەفەرموێ :

ئەی خەریکی روموزو تازو نیاز
ئاوروپا فەننی گەیوە ئیعجاز

قوللەیی ئیفلی لە ئەفلاکە
عەکسی ئەو گەرووشی لەژێر خاکە

کوررەیی ئەم زەمینە یان پێوا
خاتری تۆبێ چوونە جەووی سەما

بابەتی پێنجەم : ـ

زانستو پیشەسازی هۆی سەرەکی پێشکەوتنە وەکوو دەفەرموێ :

بۆچی فەرموویەتی نەبیی ئەمین
« اطلبوا العلم ولوفی الصین »

نێرو مێ لەو حەدیثە فەرقی نییە
گەرمەلا نەهی فەرموو دینی نییە

لازمە خوول بخۆی وەکوو بەرداش
هەموو قەرنێك دەگۆڕێ ئەمری مەعاش

تەمبەڵی کاری حیزو بێ خێرە
دەستی ماندوو لەسەر زگی تێرە

ئەهلی جەننەت ئەشووانو گاوانە
ساحیبی فەننو عیلمو عیرفانە

فائـدەی گـەر بووایـە زیکرو دووعـا
دەبووە قاروون گەدایی سـەر ڕێگا

لێرەو لە هێنـدە شیعری تری حاجی چەند سـرنجێک سەر هەڵدەدات :

1 ـ حاجی لەم سەردەمە زووەوە کە سەرتاپای دانیشتووانی ڕۆژهەڵات بە چاوێکی نزم تەماشای ئافرەتیان دەکردو لەهەموو بارێ ژیانی کۆمەڵایەتیدا زۆر لە پیاویان بە کەمتر دەزانی ، ئەوا لەو سەردەمەدا هاتووتە سەر ئەو باوەڕەی کە ئافرەت یەکسانە لەگەڵ پیاو لە مەیدانی زانستو هونەرو هەڵسان بەکارو باری ناو کۆمەڵو دەڵێ ئەوانەی بە ناوی ئایین مەیدانی یەکسانی لـە ئافرەت دەگرن ئەوانە بێدینن ، حاجی قادر هەر لە سەرچاوەی ئایین بە لگە دێنێ بۆ یەکسانی لە نێوان ئافرەتو پیاو ئەوەش لایەنێکی پێشکەوتن خووازی حاجی قادرە کە کەم کەس بۆی چووە .

2 ـ ئەم تێبینیانەی حاجی لە دووربینیدا لە بیرو هەستی سەرەك دەوڵەتانی ژیرو بلیمەت دەچێ ، ئەگەر بهاتبایـە سەرەك دەوڵەتانی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست لەسەر بیرو باوەڕی حاجی بڕۆیشتوبوانە لەم پەنجا ساڵەی ڕابوردوودا ئـەوا گەلەکانی خۆیان بە پێش دەخست کە ئێستا شان بەشـانی گەلەکانی ئاوروپا بڕۆن لە باری تەکنەلۆجیاو هـەموو جۆرە پیشەسازیەك .

3 ـ حاجی لەسەر بنچینەیەکی زانسـتی هۆیـەکانی پێشکەوتنی کۆمەڵ پیشان دەدا کە لە دوا بەدوای ئـەو شیعرانە دەفەرموێ :

هەرچی بێ بەهرەیە لە کەسبو کەماڵ
دەبنە دەروێشو مارگرو حـەماڵ

یاوەکوو دەڵێ :

پارانەوەو تەوەکول لەم عەسـرە پارە ناکا
تیرە دوعایی جەوشەن پەیکانە حیرزی مەیدان

بۆچی بەشیری ئێمە یەعنی رەسوول ئەکرەم
هیچ ئەوعیەی نەزانی ڕۆژی کە دەچووەمەیدان

شیرو قەڵەم شەریکن لەم عەسرەدا دریغـا
شیرم قەڵەم تراشـەو کالاینە قەڵەمـدان

لێرەو لە گەلی شیعری تری حاجی بەتەواوی هـەموو جۆرە پێشکەوتنێك لە مەیدانی ژیاندا بە هۆیەکانی مـاددی دەبەشێتەوە لە جەنگو کاسبیو باری کۆمەڵایەتی ، جا لێرەش هەڵوێستێکی زۆر ئاشکرای پێشکەوتن خووازی حاجی قادر بەدەر دەکەوێ .

بابەتی شەشەم :

بەرنامەی خوێندنو ڕێبازی هونەری چەوتو بێکەڵك لەناو کوردان دەستنیشان دەکات کە دەفەرموێ :

شاعیرو شیخو خوواجـە دەربەدەرن
لە قسەیی بێ نەتیجـەدا دەمـرن

باسـی زولفی درێژو چاوی بـەخەو
نەبـڕاوە بووە تـری خەسـرەو

قەیدو تەزبیبو حاشـیەو ئیعراب
هەموو بابردی بوونە مەوجی سەراب

عولەمامان بـە قەولی بێ سـەروویا
پاکی خنکـان لە بەحـری ووشکی هەوا

سنعەتێك فێرنەبوون لە پاش تەحسیل
سەیری چۆن بۆ مەناهی بوونـە دەلیـل

وە دەفەرموێ :

ئەمـانە بێ شـوعورو گێژو ویـژن
موتیبعی لووتە خۆرو هـەرزە بێـژن

کوڕێکی وانیـە هەسـتێتە سـەرپێ
بزانێ خەڵـکی چۆن کەوتوونە سەر پێ

بکا سەیری جەریدەو حـاڵی میللـەت
کتێبی تـازەو تـاریخی میللـەت

بـزانێ تـا چ قەوماوە لـە ئـەتراف
سـەراپا ئاگـرە ئەترافو ئەکنـاف

ئەو هەموو مـەدحو بادەیی دولبـەر
نووسـراوە لەهـەزار دەفتـەر

حەیفـە بۆ پیـاوی سـاحیب تەمییـز
هێنـدە باسی مەکانی پییسو مییـز

هەموو مردووی میـانو سمتی خـڕن
بەیتی مەدداحیـان بـە گیـان دەکڕن

لێرە وا بەدەردەکەوێ کە حاجی قادر داوای (ادبی ملتزم) دەکات کە دەردو ئێشو ئازاری گەل دەسنیشانو چارەسەر بکاتو ڕانومایی جەماوەر بکات بۆ پیشاندانی ڕێگەی پێشکەوتنو لابردنی کۆسپو تەگەرەکانی .

بابەتی حەوتەم :

حاجی لە گەلێك لە شیعرەکانیدا هیماو ئیشارەتی تێدایە بۆ هاندانی نەتەوەکەی کە چالاکی بنوێنن لەباری کاسبیو بازرگانیو پیشەسازیو کشتوکالدا بۆ وەدیهێنانی دەرامەتو دارایی وێنەیەك لەمانە ئەو ڕانووماییەی کە لە باری کشتوکاڵ کردویەتی وەتاقیکردنەوە دەکات بۆ وەدیهێنانی بەرهەمی تازە لەکشتو کالدا وەکوو دەفەرموێ :

لەکن خۆتان فولان ئیبنی فولانن
لە دونیا ئاینو ئۆیین دەزانن

کەچی ، کەچ مەشرەبێکی بێ دیانەت
بەحیلە مل دەنێتە بەر عیبادەت

شەریعەت گەر بزانی یا نەزانی
وەکوو کەر دەچنە بن باری گرانی

لەمیشی تەنها نییە سووچو خەتاتان
لە کەسبیش غافلن میسلی مەلاتان

لە بەغدا بۆچی خورما بێتو لەیموون
لەبۆ دەرمان لەماڵ ڕۆنی زەیتوون

لە دەوری کوللی باغی شاری کویە
دوسەد مەنداری زەیتوون بە جۆیە

لە ئێوە کامتان بوو یەك دوو جارێك
بکاتە کیسەیەك یاخود خەرارێك

دوو پی‌ی لێدا لە کۆلا میسلی دۆشاو
وەکوو ڕۆن ڕونی زەیتوون بێتە سەر ئاو

وەیا کەی نێژراوە سەد نەمامێ
لە نارنجو ترنجو هەر مەقامێ

بزانن شیین دەبێ نابێ بەبەردێ
لەجێگەی گەرمو ساردی چی بەسەردێ

بەراوو ئەرزی ئێوە کیمیایە
دوررو گەوهەر ، گەزۆو مازووی چییایە

مەعادین خاتری تۆ بێ لەگەڵ کان
گەنمتان زێڕە حەتتا زیوە زیوان

ڕەژووی پاپۆڕو خوێوو نەوتو گووگرد
لە کێوی ئێوەدا کۆیە وەکوو گرد

لەبەینی میللەتی خۆتان بە یاری
بکەن تەجسیمی شاخو دارو باری

دەومن ئاخری دەبێتە داری گەورە
مەڕی لەڕ خزمەتی بۆ گۆشتی چەورە

بابەتی هەشتەمو نۆیەم :

لەسەر ڕەخنەی کۆمەلایەتیو ئاینی کە ئاراستەی شێخانی کردووە ، دەوری ڕووخێنەری خانەقاو تەکیەی زۆربەی شێخەکانی کوردوستانی ڕوون کردوتەوە .

ئەوی تریان شیعری سیاسیو نەتەوایەتی‌یە ئەو دوو بابەتە زۆربەی زۆری شیعرەکانی حاجی قادری ـجگە لە غەزەلەکانـ لەم دوو بابەتانە ئەوەندە دیارو ئاشکران پێویستیان بەشیکردنەوەو لێکۆلینەوە نییە هەموو خوێنەرێك دەتوانێ بەئاسانی لەواتەو مەبەسیان بگات .

ئەوەی زۆر باری سرنج ڕادەکێشێ بە وێنەیێکی تایبەتی حاجی قادر ڕوی ئامۆژگاریو هاندانی بە تەووژمی دەکاتە عیراقو داوایان لێدەکا کە زوو بەزوو بەپەلە لەژێر بیری داگیرکەری بێگانە خۆیان ڕزگاربکەن وە داوایانی لێدەکات کە هەلو دەرفەت لە کیسە خۆ ئەدەن جارێکی تر ئەم هەلەیان بۆ هەڵناکەوێ وەکوو دەفەرموێ :

عەجەبا بۆچی ئەهلی مولکی عیراق
ئیتیفاقی بەدەل دەکەن بەنیفاق

بۆ ئەمیرانی غەیرە دەبنە گزیر
نە لە خۆیان یەکێ ببێتە ئەمیر

ئێستەکەش فورسەتە گەلی یاران
کەپەنەك بۆچییە لەپاش باران -

تێبینی :

ئەم باسە بە شێوەی کورتە ووتارێك گوتراوە لە میهرەجانی حاجی قادری کۆیی لە 22ـ1971/6/24 کە ئەوسا سکرتێری گشتی ماموستایانی کوردستان بووم ،و نوێنەری یەکیەتی ماموستایان بووم لەم میهرەجانەدا .